

Бейшеналиев А.Б.

АКШ МАМЛЕКЕТИ МЕНЕН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ОРТОСУНДАГЫ
ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНӨКТӨШТҮКТҮН НЕГИЗДЕРИ

Бейшеналиев А.Б.

ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА
МЕЖДУ США И КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

A.B. Beishenaliev

THE BASIS OF ECONOMIC PARTNERSHIP BETWEEN
THE USA AND KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 372/338.(004)/(575.2)

Бул макалада АКШ менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы экономикалык мамилелерге токтолунат. Экономикалык кызматташтыкка кайрылуу менен бирге АКШнын Кыргызстанга эгемендүүлүк жылдарында берген экономикалык жана гуманитардык жардамдары жазылды. Жардамдардын ичинен Бириккен Улуттар Уюмунун баңги заттарды контролдоо программасынын ишке ашырылышы менен Ага Хан фондусунун ишчаралары баяндалат.

Негизги сөздөр: ипотекалык кризис, постиндустриялык мүнөз, ийкемсиз механизм, биографиялык маалыматтар, компьютеризация, транснационалдык уюшкан кылмыштуулук, институционалдык потенциал, экономиканын реалдуу сектору, ирригациялык курулуштар.

В статье анализируются экономические отношения США и Кыргызской Республики. Кроме того, анализированы экономическая и гуманитарная помощи США Кыргызстану в течение периода независимости. Описаны реализация программы помощи Всемирного Банка для контроля, и деятельность Фонда Ага Хана.

Ключевые слова: ипотечный кризис, постиндустриальная функция, громоздкие механизмы, биографические сведения, компьютеризация, транснациональная организованная преступность, институциональный потенциал, реальный сектор экономики, ирригационные сооружения.

This article deals with the economic relations of the USA and Kyrgyz Republic. Furthermore it deals with the USA economic and humanitarian aid to Kyrgyzstan during independence period. Of the assistance implementation of the World Bank's program to control the drugs, and the activities of the Aga Han Foundation were depicted.

Key words: mortgage crisis, post-industrial feature, cumbersome mechanism, biographical information, computerization, transnational organized crime, institutional potential, real economic sector, irrigational structures.

Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин өзүнүн сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн паритети (паритет покупательной способности – ППС; англисче purchasing power parity) да, нарктык (номиналдык) туюнтмасы да боюнча дүйнөлүк ички дүң продуктысынын (валовый внутренний продукт - ВВП) төрттөн бир

бөлүгүн түзгөн АКШнын экономикасы¹ заманбап дүйнөнүн эң ири экономикасы болуп эсептелет². 2013-жылы өлкөнүн ВВП (ППС) көрсөткүчү 16,8 трлн АКШ долларын түзгөн³.

Эң эле диверсификацияланган улуттук экономика болуп саналуу менен АКШнын экономикасы акыркы 100 жылда дүйнөлүк экономикадагы лидерликти колдон түшүрбөй, бекем кармап келет. Бирок, 2000-жылдардын башынан тартып, уламдан улам тездеген ааламдашуунун (глобализациянын) жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн өсүшүнүн натыйжасында анын дүйнөлүк экономикага тийгизген таасири төмөндөп бара жатат⁴.

1990-жылдары АКШда жумуш менен толук камсыз кылууну, бааларды турукташтырууну (стабилизациялоону) жана эң төмөн пайыздык үстөктү сактап калуу максатын көздөгөн акча-кредит саясаты жүргүзүлгөн⁵. 2013-жылдын август айында «The Washington Post» газетасы буга байланыштуу мындай деп жазат: «кризистен кийин АКШнын экономикасы акырындык менен калыбына келип, өлкөдө кирешелери боюнча теңсиздик өсүп, экономиканын

¹ CIA – The World Factbook – Country Comparison: National product // CIA; Борбордук Чалгындоо башкармасынын (Центральное Разведывательное Управление - ЦРУ) маалыматы боюнча ички дүң продуктысынын (ВВП) рейтингинде АКШ өз алдынча мамлекет болуп эсептелбеген Еврошериكتештиктен кийинки эле 2-орунду ээлейт.

² Макр Дж Пэрри – акыркы 40 жылда АКШнын дүйнөлүк ички дүң продуктыдан (ВВП) ээлеген орду стабилдүү бойдон калганы кызык. Мындай өнүгтө дүйнөнүн эң ири державасы аталган Орусия Федерациясы АКШ менен атаандаштык кыла албайт (маалымат англис тилинде) // Экономика США – Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США. Архивировано из первоисточника 19 февраля 2012.

³ IMF International Monetary Fund Home Page // Экономика США – Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США

⁴ Вести — США утратят лидерство: кто придет на смену? // Экономика США — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США

⁵ gecont.ru: Экономика США — история, структура, промышленность, энергетика, транспорт. Архивировано из первоисточника 20 ноября 2012 // Экономика США — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США

калыбына келүүсүнөн өлкөнүн эң бай жашоочулары гана чоң пайда табууда»⁶.

2007-жылы АКШны каптаган ипотекалык кризис 2006-жылы эле башталса да, анын олуттуу кесепеттери 2007-жылы гана ачык, даана байкала баштаган. Анын негизги себеби болуп турак-жай үчүн алган кредитти насыя алгандардын басымдуу көпчүлүгү төлөбөй коюу эсептелген. Ипотекалык кризис 2008-жылдагы бүткүл дүйнөлүк экономикалык кризистин башталышы болуп калып, дүйнөлүк рыноктордун глобалдуу масштабда төмөдөшүнө алып келген.

АКШнын экономикасынын структурасы өтө ачык байкалган постиндустриалдык мүнөзү менен айырмаланат. 2004-жылы америкалык ВВП көрсөткүчүнүн 79,4%ы, ири алдыда, билим берүү, саламаттыкты сактоо, финансы, соода, ар кыл адискөй жана жеке кызмат көрсөтүүлөр, транспорт жана байланыш, мамлекеттик мекемелердин кызмат көрсөтүүлөрү кирген кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүндө түзүлгөн. Ошентип, материалдык өндүрүштүн (айыл чарбасы, токой чарбасы, балык өнөр жайы, кен казуучу жана иштетүүчү өнөр жай, курулуш) ВВП көрсөткүчүндөгү үлүшү болгону 20,6%ды гана түзгөн. Жалпы жонунан, айыл чарбасы ВВП көрсөткүчүнүн 0,9%ын, ал эми өнөр жайы болсо ВВП көрсөткүчүнүн 20 %дан азыраак бөлүгүн берет.

ЭКОНОМИКАЛЫК КЫЗМАТТАШТЫК.

Абсолюттуу туюнтмасы боюнча өнүгүүгө расмий жардам берүү (официальная помощь развитию - ОПР) боюнча АКШ дүйнөлүк лидер болуп саналат. АКШ тарабынан көрсөтүлгөн өнүгүүгө расмий жардамдын көлөмү 2004-жылы 19 705 млн АКШ долларын, 2005-жылы 27 935 млн долларды, 2006-жылы 23 532 млн долларов 2007-жылы 21 787 млн долларды түзгөн⁷.

Айтылгандардан сырткары, АКШ өз шериктештерине (союздаштарына) да олуттуу аскерий жардам берип турат. 2011-финансылык жылдын жыйынтыктары боюнча өкмөттөр аралык макулдашуулардын чегинде чет өлкөлүк мамлекеттерге аскерий жардам берүү программасы (FMS) багытында чет мамлекеттерге 28,3 миллиард АКШ доллары көлөмүндөгү аскерий өндүрүм (продукция) берилген. Дагы 6,5 миллиард АКШ доллары көлөмүндөгү аскерий багыттагы өндүрүм (продукция) коопсуздукту камсыз кылуу боюнча ар кыл макулдашуулардын чегинде берилген. АКШдан аскерий жардам алган мамлекеттердин тизмесинин башында төмөнкү 10 мамлекет турат: Афганистан (5,4 миллиард АКШ доллары), Тайвань (4,9 млрд), Индия (4,5 млрд), Австралия (3,9 млрд), Сауд Аравиясы (3,5 млрд),

Ирак (2 млрд), Бириккен Араб Эмираттары (1,5 млрд), Израиль (1,4 млрд), Япония (0,5 млрд), Швеция (0,5 млрд)⁸.

Америка Кошмо Штаттары Израиль мамлекетине ал түптөлгөн күндөн, б.а. 1948-жылдан баштап олуттуу финансылык жардам көрсөтүп келет. Аскерий жардамдан сырткары, Израиль мамлекети АКШдан «экономикалык жардам» да алып турат. Экономикалык жардамдын алкасындагы акча каражаттары 1985-жылга чейин АКШдан алган аскерий кредиттер боюнча израилдик карызды кечүүгө жумшалат. 1986-жылдан тартып АКШнын Израилге болгон жардамынын жалпы көлөмү жылына 3 млрд АКШ долларын түзөт⁹.

Айрым учурда АКШнын финансылык жардам берүүдөн баш тартуусу кысым көрсөтүү инструменти катары пайдаланылат. Айтсак, АКШнын жарандарын Эл аралык кылмыш-жаза сотуна (Международный уголовный суд) бербөө тууралуу макулдашуудан баш тарткан 35 мамлекетке АКШ аскерий жардам берүүдөн баш тарткан (мындай сотту түзүү тууралуу келишимге алгач АКШ кол коюп, андан соң өзүнүн колун кайра кайтарып алган). Ошондой болсо да, 2003-жылдын июль айына карата АКШ мындай макулдашууну дүйнөнүн 51 мамлекети менен түзүүгө жетишкен¹⁰.

Эгемендүүлүк жылдары АКШ өкмөтүнүн Кыргызстанга берген экономикалык жана гуманитардык жардамы. Кыргызстан СССРдин кулап калганына чын дилден кайгырган. Жалпы жонунан, постсоветтик Борбор Азия республикалары колдорунан келишинче Советтер Союзун реформалоого аракет кылып, бул мамлекет кулап калгандан кийин КМШнын ийкемсиз механизмдерин иш жүзүнө ашыруу, аларды жаңы түзүмдөрдүн (структуралардын) негизинде өнүктүрүү далалаттарын кылышкан. Ошого карабастан, 1990-жылдардын башында постсоветтик Орусиянын тунгуч президенти Б.Н. Ельциндин жетекчилиги астында Москва болгон күчү менен жакырчылыктын сазына батып, дагы деле болсо Орусияга таянаар тоо катары терең үмүт артып турган Борбор Азия республикаларынан кутулуу максатында аларды өзүнүн рубль зонасынан «сүрүп» салууга умтулган. Анын үстүнө, 1998-жылы астын-артын карабай эле Кыргызстандын Бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна (ВТО) кирип кетиши анын Орусия менен экономикалык чөйрөдөгү алакаларын бир кыйла татаалдандырган.

Экономикалык кризистен абдан жапа чегип турган постсоветтик Кыргызстанга алгачкылардан

⁶ Комментарий: абсурдное утверждение не в силах изменить факты. Проверено 24 февраля 2013. Архивировано из первоисточника 26 февраля 2013 // Экономика США — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США

⁷ НИЦ СМР// ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США

⁸ Военная помощь США стоит миллиарды // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США

⁹ U.S. Foreign Aid to Israel (англ.). Congressional Research Service. Проверено 30 марта 2013. Архивировано из первоисточника 4 апреля 2013 // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США.

¹⁰ США и Международный суд: денежный рычаг // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США.

болуп жардам сунуш кылган мамлекеттердин бири болуп АКШ эсептелген.

Америкалык жардам кантип, ким тарабынан жана кандай өлчөмдөрдө берилет?

Жогоруда айтылгандай, эгемендүүлүк жылдары Кыргызстанга АКШ өкмөтүнөн чоң көлөмдөгү жардамдар көрсөтүлүп келген жана көрсөтүлүп жатат. Жалпы жонунан, америкалык өкмөттүк, анын ичинде гуманитардык жардам, биздин өлкөгө «Эркиндикти колдоо акты» («Акт поддержки свободы»), «Экспорттук тескөө жана чек аралардын коопсуздугу» («Экспортный контроль и безопасность границ»), ошондой эле АКШнын Президентинин Администрациясы тарабынан жыл сайын АКШнын Конгрессине бекитип берүү өтүнүчү менен сунуш кылынган башка программалардын чегинде келип турат.

Эреже катары, америкалык жардамды каржылоо АКШнын Мамлекеттик Департаментиндеги Европа жана Евразия өлкөлөрү боюнча координатордун офиси, ошондой эле өз программаларын жер-жерлердеги өкүлдөрү аркылуу ишке ашырган министрликтер жана ведомстволор аркылуу калыптанат. Америкалык жардамдын негизги үлүшү АКШнын эл аралык өнүгүү боюнча Агентствосу (ЮСАИД), коргоо Министирлиги, соода Министирлиги, айыл чарба Министирлиги, юстиция Министирлиги, каржы (финансы) Министирлиги жана сооданы өнүктүрүү боюнча Агентство аркылуу ишке ашырылат. Айтсак, 1992-жылдан баштап Кыргызстан АКШ мамлекетинин айыл чарба Министирлигинин «Азык-түлүк прогресс үчүн» («Продовольствие ради прогресса») деп аталган программасынын чегиндеги максаттуу гуманитардык азык-түлүк жардамын алган өлкөлөрдүн катарына киргизилген. 1998-жыл боюнча бул программанын чегинде республикага бөлүнүп берилген азык-түлүктөрдүн жалпы наркы болжол менен 210 млн АКШ долларын түзсө, 1999-жылы наркы 18 млн АКШ долларына барабар болгон 70 миң тонна дан (зерно) берилген. 2000-жылы АКШдан келген азык-түлүк жардамы жалпы наркы 10 млн АКШ долларын түзгөн 60 миң тонна данга чейин кыскарган¹¹.

Ошол эле мезгилде АКШ мамлекети Кыргызстанда иштеген эл аралык, өкмөттүк эмес жана жеке уюмдарга да грант түрүндөгү жардамдарды берип турат. Мындай уюмдарга ПРООН, ОБСЕ, Миграция боюнча Эл аралык Уюм (Международная Организация по Миграции – МОМ), Сорос-Кыргызстан Фонду, Ага-хан Фонду жана башкалар кирет.

Эл аралык Уюмдун (МОМ). 2004-жылдын 11-майында атайы чакырылган пресс-конференцияда 2004-жылдын 28-июлунан тарта эски паспортторду жасалма жол менен жасоо оңой болуп, аны ар кыл

шылуундар (мошенниктер), алардын ичинде наркосоодагерлер менен экстремисттер активдүү пайдаланып жаткандыктан улам кыргызстандыктарга жаңы үлгүдөгү паспорттор бериле башталаары расмий билдирилген. «Кыргыз Республикасындагы паспорттук системаны модернизациялоо» долбоору миграция боюнча Эл аралык Уюму (МОМ) жана АКШ элчилигинин эксперттик колдоосу астында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан ишке ашырылмакчы¹².

2011-жылдын 20-майында Япониянын элчиси Син Маруо, миграция боюнча Эл аралык Уюмдун (МОМ) Борбор Азиядагы координатору Златко Жигич жана Кыргыз Республикасынын Чек ара аскерлеринин башчысы Закир Тиленовдун ортосунда «Кыргыз Республикасындагы чек араларды башкаруу системасын автоматизациялоо» долбоорунун чегинде Кыргызстанда стратегиялык мааниге ээ 15 чек арадан өтүү пунктуна компьютерлештирилген маалыматтык (информациялык) система орнотуу тууралуу долбоорго кол коюлган. Мөөнөтү 2 жылга, бюджетти болжол менен 1, 6 млн АКШ долларын түзгөн бул долбоор Япония өкмөтү тарабынан каржыланып, Миграция боюнча Эл аралык Уюм (МОМ) тарабынан ишке ашырылмакчы. Долбоорго кол коюу аземинде «Кыргыз Республикасындагы чек араларды башкаруу системасын автоматизациялоо» долбоору республиканын чек арасын чыңдоо жана өлкөнү уламдан улам жайылып бара жаткан терроризмден коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн приоритеттерине жооп катары иштелип чыкканы белгиленген¹³. 3. Тиленовдун сөздөрү боюнча, жаңы система паспортту окуп чыгууга жөндөмдүү жабдуу менен программаны пайдалануу аркылуу чек арадан өтүп бара жаткан адамдардын биографиялык маалыматтарын окуп чыгып, сактай алат. Компьютеризация маалыматтарды чогултуу, статистика жана анализ ишин бир кыйла жеңилдетет, ошондой эле жөнгө салынбаган миграциянын жана терроризм менен күрөшүүнүн проблемаларын чечүү боюнча улуттук потенциалды бекемдөөгө көмөк берет¹⁴.

БУУнун баңги заттар (наркотиктер) жана кылмыштуулук боюнча Башкармалыгы БУУнун баңги заттарды жайылтуу жана аны менен байланышкан кылмыштар менен күрөшүүгө адистешкен бөлүмү болуп саналат. Бул бөлүм өз

¹² САРАЛАЕВА Лейла, КАСЫМАЛИЕВА Аида. Кыргызстан вводит новые паспорта. Взамен старых «средневековых» // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1085467260>

¹³ В Кыргызстане компьютеризуют 15 пограничных переходных пунктов // <http://www1.kg.akipress.org/news:371231>; <http://www.for.kg/news-151988-ru.html>.

¹⁴ В Кыргызстане компьютеризуют 15 пограничных переходных пунктов // <http://www1.kg.akipress.org/news:371231>; <http://www.for.kg/news-151988-ru.html>.

¹¹ Прошлое, настоящее и будущее отношений между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...

кучагына БУУнун баңги заттарга эл аралык тескөө (контроль) боюнча Программасы менен кылмыштуулукту эл аралык алдын алуу боюнча Борборду камтып, өзүнө мүчө болгон мамлекеттерге транснационалдык уюшкан кылмыштуулук, жемкорлук (коррупция) жана терроризм менен байланышкан коркунучтарга каршы күрөшүүгө, ошондой эле кылмыштуулукту алдын алууга жана кылмыш-жаза адилеттигин орнотууга олуттуу жардам берет. Баңги заттар боюнча иштелип чыккан өз программаларынын жардамы аркасында БУУнун аталган бөлүмү БУУнун баңги заттарды тескөө менен байланышкан төмөнкүдөй ишмердиктерине жетекчилик кылат:

- баңги заттарды өндүрүү жана контрабандалоо менен баңгичилик проблемасын тереңдештирип жиберген себептердин алдын алат;
- өкмөттөргө баңги заттарды тескөө боюнча структуралар менен стратегияларды түзүү ишине жардам берет;
- сөз болуп жаткан чөйрөдөгү келишимдерди аткарууга көмөк берет жана экспертиза менен маалыматтарды сактоонун дүйнөлүк борбору катары кызмат кылат.

Баңги заттарын мыйзамсыз алып өтүү жана баңгичилик Афганистандан Орусияга, андан ары Европа менен Америкага карай кеткен наркотрафиктин түндүк маршрутун бойлой жаткан Кыргызстан үчүн да олуттуу проблема болуп саналат. БУУнун баңги заттар (наркотиктер) жана кылмыштуулук боюнча Башкармалыгы Кыргызстанда 1994-жылдан бери иштеп, калктын коопсуздугу менен саламаттыгына кесепет тийгизген маселелерди чечүүгө жардам берип келет.

Кыргызстанды сөз болуп жаткан проблемаларга каршы күрөшүү үчүн зарыл болуп саналган билимдер жана мүмкүндүктөр менен камсыз кылуу максатында БУУнун баңги заттар (наркотиктер) жана кылмыштуулук боюнча Кыргызстандагы Башкармалыгы республиканын берилген көйгөй менен күрөшкөн потенциалын өстүргөндөн тарта бейтап баңгилерге (пациент-наркомандарга) атайы арналган медициналык кызматтарды иштеп чыгууга чейинки демилгелердин (инициативалардын) кеңири спектрин ишке ашыруу менен алек.

БУУнун баңги заттар (наркотиктер) жана кылмыштуулук боюнча Кыргызстандагы Башкармалыгынын өзөктүү программаларынын бири болуп «Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдындагы баңги заттарын тескөө боюнча Мамлекеттик кызматынын потенциалын чыңдоо» долбоору эсептелет. Бул долбоорго ылайык келген келишимге 2011-жылдын 25-апрелинде БУУнун баңги заттар (наркотиктер) жана кылмыштуулук боюнча Башкармалыгынын Аткаруу директору Юрий Федотовдун Кыргызстанга жасаган жумушчу визитинин учурунда Бишкек шаарында кол коюлган. Берилген долбоордун мөөнөтү 2011-жылдын апрелинен 2013-жылдын мартына чейин белгиленип, жалпы бюджетти

3 млн. 400 миң АКШ долларын түзгөн. Долбоор Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн алдындагы баңги заттарын тескөө боюнча Мамлекеттик кызматынын операциялык, тергөө, аналитикалык жана материалдык-техникалык потенциалын күчөтүү аркылуу аталган кызматтын инфраструктурасын чыңдоого арналган¹⁵.

Мындан сырткары, БУУнун баңги заттар (наркотиктер) жана кылмыштуулук боюнча Кыргызстандагы Башкармалыгы тарабынан «Кыргыз Республикасындагы пенитенциардык системаны реформалоого колдоо» деп аталган улуттук долбоор да ишке ашырылат. Бул долбоордун максаты болуп жаза өтөө системасын андан ары жакшыртуу аркылуу республикадагы укуктун үстөмдүгүн бекемдөөгө көмөк көрсөтүү эсептелет. Долбоордун жалпы бюджетти 2, 777 млн. евроно түзөт¹⁶.

Ага Хан фонду. Өнүгүү боюнча Ага Хан уюму өзүнүн негизги ишмердүүлүгүн саламаттыкты сактоо жана билим берүү чөйрөлөрүндө, ошондой эле, элеттеги райондорду өнүктүрүү, институционалдык потенциалды түзүү жана экономикалык өнүгүүгө көмөк берүү жаатында алып барат. Ага Хан уюму динине, тегине жана жынысына карабастан, калктын аз камсыз болгон катмарларынын турак-жай шарттарын жакшыртуу жана алардын мүмкүндүктөрүн кеңейтүү ишин аркалап келет.

Ага Хан уюму өз кучагына ишмердүүлүгүн негизинен Азия менен Африканын эң эле жакыр райондорунда жүргүзгөн өнүгүү боюнча бир катар уюмдарды, мекемелерди жана программаларды камтыйт. Ар бир уюмдун өздүк мандаты болгондугуна карабастан, алардын баардыгы тең Ага Хан уюмунун чегинде иш алып барып, алар көздөгөн максатка жетүүдө бирин бири толуктап турушат. Жалпы жонунан, Ага Хан уюму өз ишмердигин дүйнөнүн 25 өлкөсүндө жүргүзөт. Бул уюмга басымдуу бөлүгү өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө жашаган 60 миңге чукул адам кызмат кылат. 2008-жылы Ага Хан уюмунун өнүгүү чөйрөсүндөгү коммерциялык эмес ишмердүүлүгүнүн жылдык бюджетти болжол менен 450 млн. АКШ долларын түзгөн. Экономикалык өнүгүү боюнча Ага Хан Фондунун долбоорлорун ишке ашыруу жаатында компаниялардын жылдык кирешеси 1,5 млрд. АКШ долларын түзөт. Жылдык кирешеден ашып калган сумма өнүгүү чөйрөсүндөгү андан аркы ишмердүүлүккө кайрадан инвестицияланат.

Өнүгүү боюнча Ага Хан уюмунун негиздөөчүсү жана лидери болуп Исламдын шиит бутагына таандык мусулман-исмаилиттеринин 49-мураскер Иمامы (руханий лидери) болуп Улуу Урматтуу Ага Хан эсептелет. Ислам салтына ылайык, диний лидерлер ишеним канондорун чечмелеп гана тим болбостон, өз жамаатынын гана эмес, башка коомдордо да жашаган адамдардын жашоо-тиричиликти сапатын

¹⁵ www.unodc.org.

¹⁶ www.unodc.org.

жакшыртуу иши үчүн жоопкер болуп саналышат. Улуу Урматтуу Ага Хан 50 жылдан ашуун өмүрүн ушундай кайрымдуулук ишине арнап келет.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн аппаратынын маалыматтык камсыз кылуу бөлүмү кабарлагандай, 2014-жылдын 17-июнунда Кыргыз Республикасынын премьер-министри Джоомарт Оторбаев өнүгүү боюнча Ага Хан уюмунун башчысы Нуржехан Мавани айымды кабыл алды¹⁷. Жолугушуунун жүрүшүндө республиканын алыскы чөлкөмдөрүндө (региондорунда) билим берүү, медициналык кызматтарды көрсөтүү, микрокаржылоо (микрофинансылоо), энергетика, агробизнеске колдоо көрсөтүү, ошондой эле ичүүчү суу менен камсыз кылуу жаатындагы иштерди уюштургандыгы үчүн премьер-министр Ж. Оторбаев Ага Хан уюмуна ыраазычылык билдирди.

Кыргыз Республикасындагы агрардык секторду жакшыртуу аркылуу экономикалык диверсификацияны колдоо боюнча Еврошериктештиктин Программасынын чегинде «Кыргызстандын тоолуу жамааттарынын өнүгүүсүн колдоо Программасы» коомдук фонду (MSDSP KG) «Нарын областында жашылчалардын наркын өстүрүү чынжырчасы» деп аталган долбоорду ишке ашырууга киришкен¹⁸.

Аталган программанын коомчулук менен иштөө бөлүмүнүн координатору Мавлюда Джапарованын сөздөрүнө караганда долбоор 14 ай аралыгында Нарын областынын Элеттик консультативдик кызматы менен бирдикте Ат-Башы, Кочкор жана Нарын райондорунда ишке ашырылмакчы. Долбоордун жалпы бюджетти 330 миң еврону түзөт¹⁹.

Долбоорду ишке ашыруунун жүрүшүндө «Кыргызстандын тоолуу жамааттарынын өнүгүүсүн колдоо Программасы» коомдук фонду (MSDSP KG) Нарын областына суук климатка эсептелген 10 күн менен жылуучу күнөсканаларды (тепличаларды) берүүнү пландаган. Негизги иш-чара чет өлкөлүк фермерлердин билимдери менен тажрыйбасын, ошондой эле, суук климаттын шарттарында айыл чарбасын жүргүзүүнүн жаңы методдору менен технологияларын пайдалануу менен ишке ашырылмакчы.

2014-жылдын 20-январында Борбордук Азиядагы Университеттин адистик (профессионалдык) жана үзгүлтүксүз билим берүү мектеби тарабынан ишке ашырылган «Кыргызстан жаштарынын өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсү үчүн мүмкүндүктөрүн кеңейтүү» долбоорунун чегинде «Айланандагы дүйнөнү өзгөрт» конкурсунун

жеңүүчүлөрүнө алар тарабынан түзүлгөн социалдык долбоорлорду ишке ашыруу үчүн 120 миң сомго чейинки гранттар тапшырылды²⁰. Берилген долбоорду каржылоо ишин Ага Хан Фонду менен алкоолсуз ичимдиктерди чыгаруу боюнча компаниялардын бири өз мойнуна алган.

Жеңүүчүлөр болуп төмөнкү долбоорлордун авторлору аталышкан:

- Ош шаарындагы таштанды калдыктарын азайтуу боюнча кагаз калдыктарын (макулатураны) чогултуу жана сорттоо;

- Бишкек шаарында кант диабетинен жапа чеккен улгайган адамдар үчүн фитнес-борборду түзүү;

- Бөкөнбаев айылында ден соолугунун мүмкүндүктөрү чектелген адамдар үчүн кир жуучу жайды түзүү;

- Баткен областында шахтерлор үчүн мончо куруу;

- Ноокатта майып (инвалид) балдар үчүн окуу борборун уюштуруу;

- Бишкек шаарында көрүүсү начар адамдар үчүн жумушка орноштурууну да өз ичине камтыган сүйлөшүү борборун (колл-центри) түзүү²¹.

1992-жылдан бери АКШ мамлекетинин Кыргыз Республикасына берген жалпы жардамынын наркы 1 млрд. АКШ долларынан бир аз көбүрөөк сумманы түзүп, АКШ Өкмөтүнүн баардык ведомстволору аркылуу Кыргыз Республикасына жардам программасы катары ассигнацияланган каражаттар төмөнкүдөй багыттарга жумшалган:

- Экономикалык реформалар;

- Адилет башкаруу жана демократизация (укуктук нормалар жана адам укуктары, ак ниет башкаруу, жарандык коом жана башкалар);

- Тынчтык жана коопсуздук;

- Гуманитардык жардам;

- Адамдарга инвестиция кылуу (саламаттыкты сактоо жана билим берүү).

2004-жылдан тартып АКШ Өкмөтүнүн чет өлкөлөргө жардам берүүсүнүн «Миң жылдыктын чакырыктары Фонду» («Фонд вызовов тысячелетия») деп аталган жаңы программасы иштей баштаган. Бул программада АКШнын Администрациясынын чет өлкөлөргө жардам берүүсүнүн маселесине карата жаңы жоболору (подходдору) аныкталып, чет өлкөгө берилүүчү жардам багыт алган аймак АКШнын тышкы саясатында кандай орун алгандыгына карата терең анализ жүргүзүлөт. АКШ Өкмөтүнүн бул жардамы кайтарымсыз (безвозмездно) берилет жана экономиканын реалдуу секторуна багытталат. Грант түрүндөгү жардам алуу ниетин

¹⁷ Моисеева Светлана. Премьер поблагодарил Сеть развития Ага Хана за помощь Кыргызстан // URL: <http://www.vb.kg/277289>

¹⁸ Джаналиев Азизбек. В Нарынской области реализуется проект по снижению бедности в регионах // URL: <http://www.vb.kg/179875>

¹⁹ Джаналиев Азизбек. В Нарынской области реализуется проект по снижению бедности в регионах // URL: <http://www.vb.kg/179875>

²⁰ Цой Максим. Молодые предприниматели получили гранты на социальные проекты // URL: <http://www.vb.kg/258623>

²¹ Цой Максим. Шестеро активистов получили стартовый капитал на социальные проекты // URL: <http://www.vb.kg/260125>

билдирген талапкерлер төмөнкүдөй критерийлердин негизинде өтө катуу тартип менен тандалып алынат:

- адам укуктарын коргоо;
- саясий жана экономикалык реформаларды өнүктүрүү;

• жемкорлук (коррупция) менен күрөшүү;

• өлкөдө башка демократиялык принциптерди чыңдоо.

2007-жылдын август айында Кыргызстан босогодо турган талапкер өлкө (пороговая страна) катары грант алуучулардын катарына кирген жана 2008-жылы Кыргызстанга укук коргоо жана сот системасын реформалоого багытталган 16 млн. АКШ доллары бөлүнүп берилген²². Ал эми кыргыз өкмөтүндө ар кандай объективдүү жана субъективдүү себептерден улам экономиканын конкреттүү секторуна бөлүнгөн негизги сумма менен байланышкан маселеге эч ким көңүл бурбагандыктан, же көңүл бурууга азырынча шарт болбогондуктан улам, бул сумма бүгүнкү күнгө чейин табышмак бойдон калууда.

Акыркы жылдары жогоруда аты аталган жаңы программанын чегинде АКШ мамлекети Грузияга инфраструктураларды калыбына келтирүү жана бизнести өнүктүрүү үчүн 395 млн. АКШ долларын, Арменияга жолдор менен ирригациялык курулуштарды калыбына келтирүү үчүн 236 млн. АКШ долларын, Молдовага ирригациялык курулуштар менен жолдорду калыбына келтирүү, агрардык сектордогу долбоорлорду каржылоо үчүн 262 млн. АКШ долларын, босогодо турган өлкө (пороговая страна) болуп саналган Украинага 44 млн. АКШ долларын бөлүп берген²³.

Адабияттар:

1. В Кыргызстане компьютеризуют 15 пограничных переходных пунктов // <http://www1.kg.akipress.org/news:371231>; <http://www.for.kg/news-151988-ru.html>.
2. Вести — США утратят лидерство: кто придет на смену? // *Экономика США* — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США
3. Военная помощь США стоит миллиарды // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США
4. Джаналиев Азизбек. В Нарынской области реализуется проект по снижению бедности в регионах // URL: <http://www.vb.kg/179875>

5. Комментарий: абсурдное утверждение не в силах изменить факты. Проверено 24 февраля 2013. Архивировано из первоисточника 26 февраля 2013 // *Экономика США* — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США
6. Моисеева Светлана. Премьер поблагодарил Сеть развития Ага Хана за помощь Кыргызстан // URL: <http://www.vb.kg/277289>
7. НИЦ СМР // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США
8. Прошлое, настоящее и будущее *отношений* между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...
9. Саралаева Лейла, Касымалиева Аида. Кыргызстан вводит новые паспорта. Взамен старых «средневековых» // <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1085467260>
10. США и Международный суд: денежный рычаг // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США.
11. Цой Максим. Молодые предприниматели получили гранты на социальные проекты // URL: <http://www.vb.kg/258623>
12. Цой Максим. Шестеро активистов получили стартовый капитал на социальные проекты // URL: <http://www.vb.kg/260125>
13. *Экономика США* — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США. Архивировано из первоисточника 19 февраля 2012.
14. IMF International Monetary Fund Home Page // *Экономика США* — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США
15. gecont.ru: Экономика США — история, структура, промышленность, энергетика, транспорт. Архивировано из первоисточника 20 ноября 2012 // *Экономика США* — Википедия ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_США
16. U.S. Foreign Aid to Israel (англ.). Congressional Research Service. Проверено 30 марта 2013. Архивировано из первоисточника 4 апреля 2013 // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США.
17. www.unodc.org.

Рецензент: д.филол.н., профессор
Мамбеталиев К.И.

²² Прошлое_настоящее и будущее *отношений* между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...

²³ Прошлое_настоящее и будущее *отношений* между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...